

İlhan Tekeli, 1960 yılında İTÜ İnşaat Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. 1964'te ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü ve 1966'da University of Pennsylvania, Regional Science'dan yüksek lisans derecesi; 1968'de İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde doktora, 1973'te ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde doçentlik ve 1979'da aynı bölümden profesörlük derecesi aldı. Halen ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Kent Planlaması ve Katılım Üzerine Düşünceler*

İlhan TEKELİ

Türkiye'de katılımın savunulmaya başlamasının arkasında, dünyadaki bu eğilim kadar, Türkiye'ye özgü nedenler de bulunmaktadır.

Bu yıl Dünya Şehircilik Günü'nde kent planlamasında katılım konusunu ele alacağız. Bugün, katılımın, Türkiye'deki kent planları arasında, üzerinde olumlu değer yargıları yüklenmiş, gerçekleştirilmesinin gerekli olduğu savunulan bir kavram olduğunu söyleyebiliriz. Ama pratiğe geçmemiştir, her plançı katılımdan başka bir şey anlamaktadır. İçeriği belirsiz ve olumlu olarak mitoslaştırılmış bir haldedir. Biraz muz gibidir, yenilen niyete göre değişmektedir. Bu toplantıdan beklenen herhalde bulanıklığa bir ölçüde açıklık getirmektir.

Katılım kavramının Türkiye'de böyle bir içerik kazanmış olmasının hem ülke açısından hem ülke içinden gelen nedenleri vardır. Dünya planlama yazını 1960'ların ikinci yarısından sonra katılımçı yöntemleri yüceltmiştir. Belli ölçülerde de olsa, planlama pratiğine yansıtılmıştır. Türkiye'de katılımın savunulmaya başlamasının arkasında, dünyadaki bu eğilim kadar, Türkiye'ye özgü nedenler de bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, teknik bilgilerine

dayanarak, çoğu kez o kentten uzakta, plançıların yapıtları, belediye meclislerinden geçirilerek, uygulamaya konulan planların, kentlerin gelişmesini yönlendirmekte yetersiz kalmasıdır. Bu başarısızlık katılımın toplumun gerçeklerinin plana yansımaya yol açacağı, uygulamada daha etkili olabilecek planların elde edilebileceği kanısının gelişmesine yol açmıştır. İkinci önemli neden Türkiye'nin siyasal kültürü içinde önemli yer tutan popülizmin planlama alanına yansımalarıdır. Türkiye kentlerinin yaşadığı gecekondu olgusu siyasal yaşamdaki bu populist eğilimin planlamayı kolayca etkilemesine olanak vermiştir. Oldukça küçük bir aydın kesim için geçerli olan bir üçüncü neden de 1968 öğrenci olaylarıyla birlikte gelişen kapitalizmin eleştirisinden kaynaklanmaktadır. Bu eleştirinin özellikle üzerinde durduğu yabancılaşma sorununun çözümü katılımında aranmaktadır.

Gerçekte bu üç nedenin herbirinin öngördüğü katılım anlayışları, pratiğe yansımaları ve siyasal sonuçları çok farklıdır.

Türkiye'de katılım üzerinde bu üç tür eleştirinin koalisyonunun yarattığı olumlu bir hava sürmektedir. Ama Türk planlama pratiği içinde katılım bazı denemeler dışında ciddi bir uygulamaya kavuşmamıştır ve büyük ölçüde bir mitos olarak varlığını sürdürmektedir. Bunun belki de bir nedeni Türkiye'deki kentlerin yarı planlı, yarı plansız gelişmesinin katılım talebinin ciddi olarak ortaya çıkmasını engellemesidir. Planlı bazı ufak değişikliklerle eski planlama alışkanlıklarını sürdürmeyi kolay bulmaktadır. Kent yönetimleri bu yönde ciddi bir talepte bulunmamaktadır. Halk ise izinsiz yapılaşmaya göz yumulması ve zaman zaman yapılan afarla kendi katılım gereksinmesini belki de bir başka yoldan karşılamış olmaktadır. Onun için bu yazıda önce planlamaya kaç farklı türde katılımın söz konusu olabileceği konusunda bir tüpleştirmeye gidilecek daha sonra bunların her birinin planlama üzerindeki etkileri irdelenecek, hangi toplumsal koşullarda böyle bir katılım gerçekleştirilebileceği üzerinde durulacaktır.

* 6, 7, 8 Kasım 1990 tarihinde İTÜ'nde yapılan Türkiye'de 14. Dünya Şehircilik Günü Kollokuyumunda sunulan açılış bildirisiydi.

Planlamada Katılımın Farklı Düzeyleri

Planlamada değişik işlemleri yerine getirmek için beş farklı düzeyde katılımından söz edilebilir. Bunlardan birincisi, planı halka benimsetmektir. Eğer bir pazarlama terimi kullanılırsa, halka planı satmak olarak ifade edilir. Bu halde, planıcı, kendi mesleki uzmanlığının üstünlüğüne, planlama ahlakının kamu yararını en iyi biçimde koruyacağına ve genelde siyasal süreç içine girmesinin planlamayı çıkarlar kavgası alanına getireceğine planlamanın siyasetüstü kalmasının gerekliliğine inanmaktadır. Bu planıcı, yaptığı çalışmalar, topladığı bilgiler sonrasında, teknik birikiminden yararlanarak, kamu yararını en çoğa çıkaracak rasyonel planlama kararını verdiğini sanmaktadır. Böyle bir planıcı için planın kendisi tartışma konusu değildir. Eğer bu plana karşı halkın bir tepkisi varsa bu tepki ya plan kararının kamu yararına olan yönlerinin halka yeterince anlatılmaması yüzündendir ya da planda özel çıkarı kamu yararına zedelemiş bir kimsenin ya da grubun kamu yararı karşısında kendi çıkarlarını korumaya çalışmasından doğmaktadır. Çünkü plan bir kez yapıp bitti mi her noktası kamu yararının somutlaşmış bir hali olmaktadır. Böyle olunca da karşımıza, misüfiye edilmiş bir planlama ve plan anlayışı çıkmaktadır.

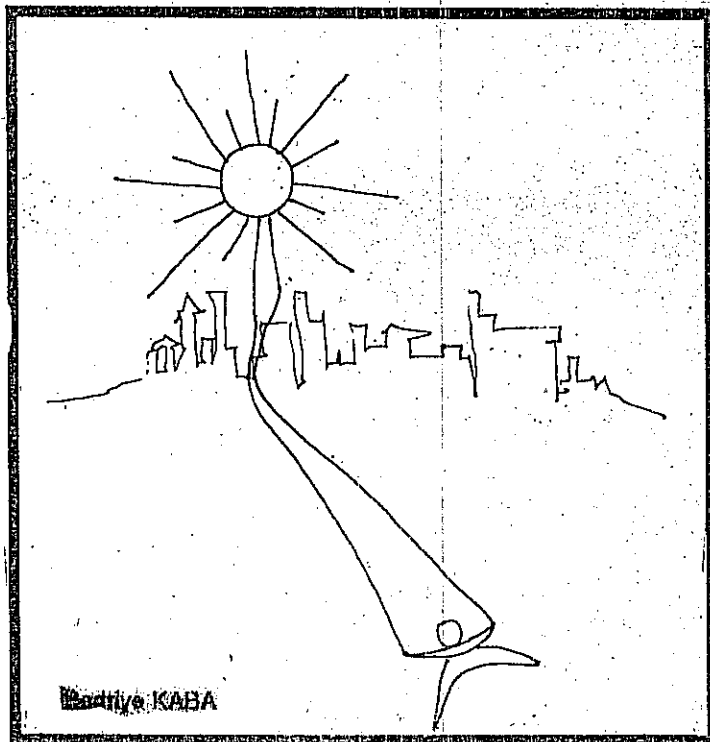
Böyle kendinden emin olan planlamanın katılım gereksinmesi olmadığı bile söylenebilir. Planın kararlarını değiştirme bakımından böyle bir gereksinmesi yoktur, ama planın halka benimsetilerek uygulamaya konulması bakımından, halkın desteğinin kazanılması gerekmektedir. Plan, kamu yararını gerçekleştirmede tüm ahlak normlarına uyularak hazırlandığına ve teknik olarak mükemmel olduğuna göre, yapılacak olan planı halka anlatmaktır. Plan, halka iyi olarak anlatılırsa, hem planı anlayamamaktan doğacak tepkileri azalacak hem de kamu yararı karşısında kendi kişisel çıkarlarını savunanlar üzerinde bir kamuoyu baskısı doğacak, bu iki etki bir arada plana tepkileri azaltacak, uygulanma olasılığını artıracaktır.

Bu birinci halde, tek yönlü bir bilgi akımıyla halkın desteğini sağlamanın söz konusu olduğu, halktan gelecek tepkilere göre planın yeniden biçimlenmesinin söz konusu olmadığı, dolayısıyla bir katılımından söz edilemeyeceği söylenebilir. Burada üretilmiş bir sanayi ürününün bir reklam kampanyasıyla pazarlanmasındaki gibi bir durum söz konusudur. Nasıl bir ürünün pazarda halka satılacağı bilinmesi tasarımı başka kaygılar bulursa da bir ölçüde de halkın beğenilerinin gözönünde tutulmasına neden oluyorsa planın halka benimsetilmesi gereği de böyle dolaylı gizil bir katılım neden oluyor denilebilir. Planın tek yönlü bilgi aktarımı biçiminde de olsa halka anlatılması, saydamlaştırılması, gizli ve kapalı kapılar arkasında tutulan bir planlamaya göre, sınırlı da olsa bir katılım sağladığı düşünülebilir. En azından planıcı üzerinde ahlaksal bakımdan temiz kalma baskısı doğurur.

İkincisi ise, katılım yoluyla planıcının bilgilenesidir. Bu halde de birinci türdeki planıcının niteliği çok değişmemiştir. Planıcı kamu yararı adına rasyonel kararı üretmekle ilgili rolünden vazgeçmemektedir. Planlama işlevi üzerindeki misti-

fikasyon sürmektedir. Ama bu halde planıcı bir konuda karşılaştığı sınırlamaların farkına varmıştır. Kentte yaşayan kişilerin isteklerini ve sorunlarını aktarmakta ya planıcının uyguladığı araştırma teknikleri yetersiz kalmakta ya da planıcının halkla doğrudan ilişki kurarak onun sorunlarını serbestçe dile getirmesine olanak vermediği hallerde, hazırlanan planın halka benimsetilmesinde güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu sorunları aşabilmek için planıcı, kendi planlama sürecine halkın sorunlarını aktarmasına olanak veren ilişkilerin kurulmasını da eklemektedir.

Bu halde de halkın karar sürecine katılımı henüz söz konusu değildir. Sadece halkın isteklerinin tek yönlü bildirilmesi vardır. Eğer bu ikinci anlayış birinci anlayışla birlikte kullanılsa böyle iki yönlü bir bilgi akışı planlama süreci içinde kurumsallaşmış olsa bile, halk ile planıcı arasında oluşturulmuş gerçek bir diyalog yoktur. Planıcı halkın karara katılmasına olanak verecek biçimde planlamayı da mistifiye etmemektedir. Bu bakımdan bu halde de gerçek bir katılım söz konusu değildir. Ama planıcı, ne kadar karar yetkilerini elinde tutmakta titiz davranmış olsa da, halkla sorun-



Kentte yaşayan kişilerin isteklerini ve sorunlarını aktarmakta ya planıcının uyguladığı araştırma teknikleri yetersiz kalmakta ya da planıcının halkla doğrudan ilişki kurarak onun sorunlarını serbestçe dile getirmesine olanak vermediği hallerde, hazırlanan planın halka benimsetilmesinde güçlüklerle karşılaşmaktadır.

KATILIM 9

Planın kararlarını değiştirmeye bakımından böyle bir gereksinmesi yoktur, ama planın halka benimsetilerek uygulamaya konulması bakımından, halkın desteğinin kazanılması gerekmektedir.

Plancıların siyaset dışı kalmaya çalışmalarının gerçekte kendi sınıflarının siyasetini yapmak olduğu ileri sürülmektedir. Böylece planlama siyaset dışı teknik bir eylem olmaktan çıkmakta, çıkar çalışmalarının arenası ve herkesin katılabileceği bir siyasal eylem alanı olarak görülmeye başlanmaktadır.

Küçük topluluklar demokratik sürecin bir çoğunluk diktasına dönüşmesini engellemenin bir önkoşuludur.

Savunucu planlamada savununun bir plançı grup tarafından yapılmakta oluşu, mistifikasyonun önemli ölçüde sürmekte olduğunu gösteriyor.

ların dinleme konusunda yüz yüze ilişkiye girdiğine ondan etkilenmemesi beklencimiz. Açıkça ifade edilmese de dolaylı bir diyalog başlamış olur.

Üçüncüsü, halkın plan kararına katılmasıdır. İlk iki halde katılım varolan bir planlama yaklaşımı iyileştirici ek bir önlem iken; bu halde planlama anlayışında köklü bir değişiklik söz konusudur. Bu köklü değişikliğin temellendirilebilmesi için büyük ölçüde kamu yararı kavramının ve bunu gerçekleştirmekte planıcının rolünün eleştiriyce uğraması gerekmektedir. Bu eleştiri gerçekte kamu yararı kavramı adı altında, toplumda güçlü sınıfların çıkarlarının korunduğu, planıcıların orta ve üstorta sınıftan gelen kökenleriyle, kendi sınıflarının değer yargılarını, topluma, kamu yararı adı altında empoze ettikleri biçiminde olmaktadır. Planıcıların siyaset dışı kalmaya çalışmalarının gerçekte kendi sınıflarının siyasetini yapmak olduğu ileri sürülmektedir. Böylece planlama siyaset dışı teknik bir eylem olmaktan çıkmakta, çıkar çalışmalarının arenası ve herkesin katılabileceği bir siyasal eylem alanı olarak görülmeye başlanmaktadır. Bu yolla planlama da mistifiye edilmektedir. Bu halde yapılan planın teknik kaliteleri değerlendirme konusu olmaktan çıkmakta, planın elde edilmesinde kullanılan katılım sürecinin mükemmelliği değerlendirme konusu haline gelmektedir. Bir anlamda katılımın kusursuzluğunun planın kusursuzluğunun bir güvencesi olacağına inanılmaktadır.

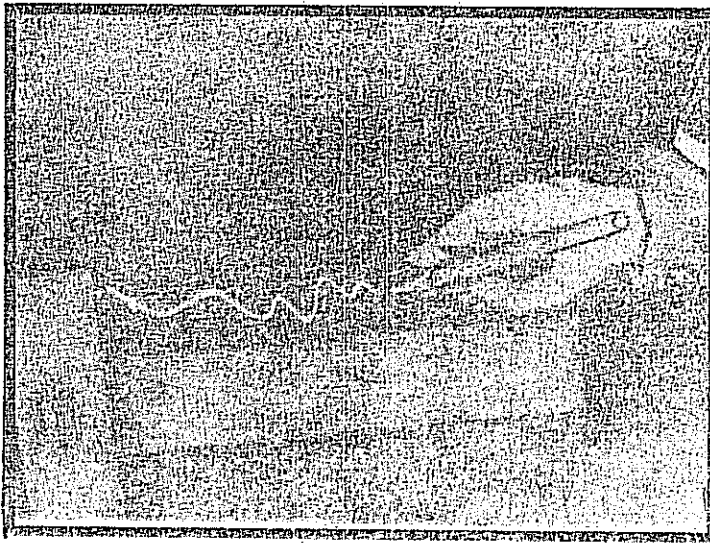
Plan bir siyasal süreç haline gelmektedir. Bu halkçı bir bakış açıdır. Arkasında belli bir siyasal görüşü, belli bir demokrasi anlayışını barındırır. İdeal demokrasinin küçük topluluklarda yerel demokrasiler olarak kurulabileceği görüşünden kaynaklanmaktadır. Demokrasi ancak küçük yerel toplumsal birimlerde yaşayacaktır. Bu birimlerde insanlar, kendi yaşamlarını kontrol edip, biçimlendirebilirlerse, kendilerini gerçekleştirebilecekler ve yabancılaşmadan kurtulabileceklerdir. İnsan onutunun korunması ve insanın özgürlüğü ancak küçük toplulukların demokrasisi ile sağlanabilecektir. Toplum iradesinin belirlenmesinin tek yolu demokratik siyasal süreçtir. Bu siyasal sürecin demokratikliğinin tek ölçütü vardır. O da katılımdır. Burada bir noktanın altını çizmekte yarar vardır. Söz konusu olan küçük topluluklar demokrasisidir. Küçük topluluklar demokratik sürecin bir çoğunluk diktasına dönüşmesini engellemenin bir önkoşuludur. Toplumdaki hareketlilik, benzer yaşam biçimlerini seçenleri bir araya getirecek, onların da kendilerini gerçekleştirmelerine, yani çoğulculuğa, olanak verecektir. Bu halde küçük topluluğun nasıl tanımlanacağı sorusu karşımıza çıkacaktır. Bu soru, çok ayrıntıya girmeden "territoriyal birim" olarak yanıtlanabilir.

Bu katılımcı yerel demokrasi anlayışının bir kent planlaması önerisi olmaktan çok, yeni bir toplum düzeni önerisi olduğu açıktır. Kendi kaderine hakim

olan bu topluluk eğer bir kent planına sahip olmak isterse ona da hakim olacaktır. Bu planlamamın, eğer o toplulukta yaşayan kişiler dünya kültürünün globalleştirici etkilerine karşı koyabilirse yerel farklılıkları, tadları üreteceği söylenebilir. Eğer, toplum tüm olarak dünyadaki ekonomik ilişkilerin dünya kültürünü standartlaştırıcı baskısından kurtulamazsa kuşkusuz benzer çevreler üreteceklerdir. Ama, birinci ve ikinci planlama türüne göre yerel çeşitlilikleri üretme olasılığının, bu halde daha yüksek olacağı düşünülebilir.

Bugün için kent planlama pratiğinde katılım söz konusu olduğundan, böyle kapsamlı bir siyasal dönüşümün parçası olarak ortaya çıkmamaktadır. Varolan siyasal düzende salt kentsel planlamaya konu olan karar alanlarıyla ilgili bir katılım söz konusu olmaktadır. Belki de bu konuda katılım yoluyla elde edilen başarının daha geniş alanlarda katılımcı önerilere haklılık kazandırması beklenmektedir. Böyle sınırlı bir alanda ve kurumsal yeni düzenlemelere gitmeden karara katılımın gerçekleştirilmesi de sınırlı olabilmektedir. Bunun için yapılan, bir ölçüde planlamanın demistifikasyonudur. Bu da planlama sürecinin belli kritik karar aşamalarında planıcının toplumun değişik kesimleriyle diyaloga girmesiyle sağlanmaktadır. Bu diyalogun iki tarafı temele oturtulduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi bilgilerin tamamlayıcılığından yola çıkıyor. Hem planıcının ve hem de o yerde aşayanların başarılı planlama için hayatı önemli olan farklı tür bilgilere sahip olduğu kabul edilerek, karar aşamalarında diyaloga girmesi sağlanıyor. İkincisi ise, toplumda yaşayan değişik grupların çıkarlarının farklılığından yola çıkıyor. Savunucu planlama yöntemini öneriyor. Karar aşamasında değişik grupların çıkarlarının aynı yetkinlikle savunulmasından sonra bir uzlaşmaya ulaşılması amaçlanıyor. Savunucu planlamada savununun bir plançı grup tarafından yapılmakta oluşu, mistifikasyonun önemli ölçüde sürmekte olduğunu gösteriyor.

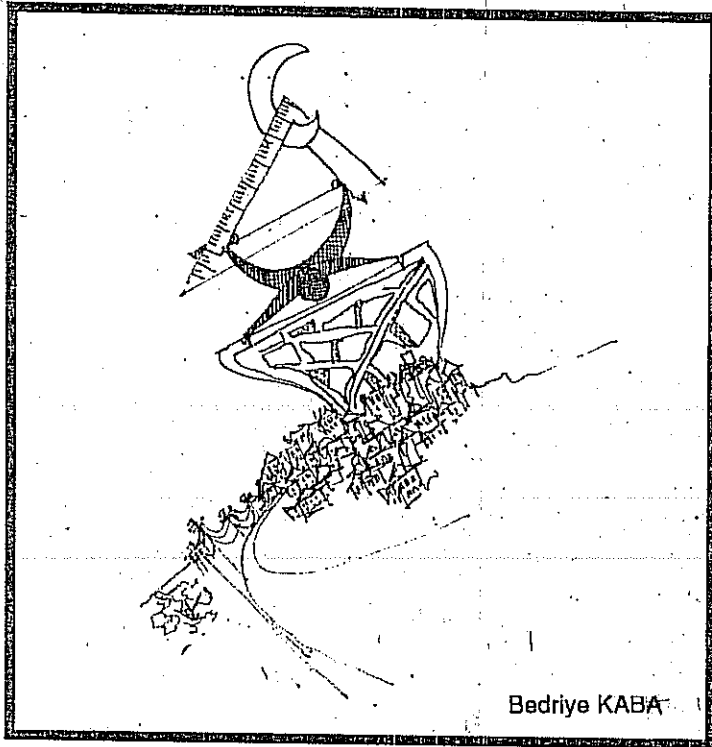
Siyasal sürecin ya da uzlaşmanın sonuçlarını kabul eden



bu planlamanın ne kadar etkinlik sağladığı ya da rasyonel olduğu sorusunu açıkça tartışmakta yarar vardır. Bu durumda uzlaşmalar somut eylemler üzerinde olmaktadır. Açıkça ifade edilmiş amaçlar bulunmadan ortaya çıkmış bir planlama kararı ya da eylemler dizisiyle karşı karşıya bulunuyoruz. Hedeflere açıklık kazandırmadan bunların rasyonel olup olmadıkları tartışılmaz. Yapılabilecek olan bu eylemler listesinin gerçekte toplumun gizil kalmış hedeflerine göre rasyonel olduğunu varsaymak ya da bu eylemleri böyle hedeflerin varlığının işareti olarak yorumlamaktır. Katılımcı planlamanın rasyonalizm açısından irdelenmesi bizi dördüncü bir katılım yaklaşımına getirmiş oluyor.

Dördüncü yaklaşım, katılımın "Kritik Rasyonalizm" in gerçekleştirilmesi aracı olarak görülmesidir. Birinci ve ikinci tür yaklaşımların öngördüğü rasyonalizm araçsal bir rasyonalizmdir. Bu pozitivist bir ele aştır. Değerler dıştan verilmiştir. Bilimin doğrusu ile ahlakın iyisi, başka bir deyişle teori ile pratik birbirinden ayrılmıştır. Kritik rasyonalistler iyi toplumun kurulabilmesi için, bu ayırımı kaldırmamasına, doğru ile iyinin ilişkilendirilmesine çalışmaktadırlar.

Bu bağlamda iyi bir toplumun ne olduğu açıkça sorgulanmaktadır. Üçüncü yaklaşımda olduğu gibi değişik istekler arasındaki uzlaşımın, yaratacağı sonuca razı olunmamaktadır. İyi toplum arayışı bir anlamlı yaşam arayışıdır. Bu ise içinde yaşanan toplumda kişilerin kendisiyle ve başkalarıyla anlamlı ilişkiler içinde bulunması demektir. İyi toplumu bu anlamlı ilişkiler örüntüsü belirler. Biz bir ilişkiyi, olumluluk yüklediğimiz, ahlaksal, estetik, hattâ işlevsel değerlerin bir boyutunu, bir yönünü sergilediğinde olumlu buluruz. Her ne kadar, estetik, ahlaksal değerler nesnel olarak gözlenemezlerse de, halkın geliştirdiği söylem içinde nesnelleştirilebilirler. Sınanmış, geçerliliği kanıtlanmış hale gelirler. Kritik rasyonalizmin geleneği böyle bir söylemin kurulmasına yol gösterir. Bu söylem içinde değerler açıkça adlandırılır, karşılaştırılır, kritik olarak değerlendirilir, birbiriyle ilişkilendirilir,



Bedriye KABA

dirilir, kapsamlı bir yapı haline getirilir. Bu biçimleriyle insanların birbirine anlatabildiği ve nakledilebilir bir niteliğe sahip olurlar. Bu biçime gelince de bir söylem içinde yer alır ve rasyonel analize konu olurlar. Bir toplumda değerler üzerinde ideal bir söylemin kurulabilmesi yaşamın ideal koşullarıyla ilişkilidir. Özgürlük ve adalet olmadan bu kurulamaz. Bu yapıyla kritik teori günün teorisi- dir, ama ilgisi geleceğe dönüktür. İnsanların kendi iradesi ve bilinciyle kendi tarihlerini yapmaları, araçsal rasyonelliğin ötesinde, gerçekten rasyonel toplumun gerçekleştirilmesini amaçlar. İnsanların böyle bir toplum içinde ilişkilerine yükledikleri anlamın geçerliliği toplumsal ilişkiler içinde başkalarının sürekli olarak teyid edilmesi ve bunlara güven pekiştirilmelidir. Sonsuz olanakların bulunduğu bir dünyada bir değer- in mutlak olarak geçerli ya da geçersizliğinden söz edemeyiz. Onların geçerliliği, içinde yer aldığı toplumun oluşturduğu söyleme bağlıdır. Bu nedenle de benim değerlerim şu demek yetersizdir. Onları üzerinde değerlendirmelerin yapılmasına olanak verecek söylem içinde yer almasına olanak sağlayacak soyutlukta ifade etmek gerekir. Rasyonelliğin böyle değer-

ler alanını da kapsayacak biçimde yeniden kurulması katılıma bakışı iki yönde de etkileyebilir. Birincisi, değerlere ilişkin söylemin oluşmasını toplumun işleyişinin normal sonucu olarak görmek, planının bu nesnelleştirilmiş değerlerle çalışacağını söyleyerek, teknisyen plan- lönü restore etmeye çalışmaktır. Bu yaklaşım kritik rasyonalizmin yüzeysel olarak anlaşılması demektir. İkinci yaklaşım, planlamanın değerlere ilişkin söylem alanının oluşturulmasında halkla diyalog halinde aktif rol almasıdır. İdeal söylemin kurulmasında, toplumun ideal özelliklere sahip olmayışının getirdiği sapmaları azaltmaya çalışmasıdır. Celişürdüğü plana halkın katılımının sağlanması, kurulan söylemin toplumdaki geçerliliğini sınamak olacaktır. İnsanlar kendi aralarındaki ilişkilerde bu geçerliliği her seferinde yeniden sınamakta ve pekiştirmektedir. Katılım bu sınamanın bir başka tekrarı olacaktır.

Burada ilginç olan özellik katılımın yönünün değişmesidir. Toplumda varolan bir süreç planı katılmaktadır. Daha önceki katılım anlayışında dışlanmış olan halktır, onun katılımı sağlanmaya çalışılmaktadır. Oysa bu halde dışlanmış planıdır. Onun katılımı söz

Birinci ve ikinci tür yaklaşımların öngördüğü rasyonalizm araçsal bir rasyonalizmdir. Bu pozitivist bir ele aştır. Değerler dıştan verilmiştir. Bilimin doğrusu ile ahlakın iyisi, başka bir deyişle teori ile pratik birbirinden ayrılmıştır. Kritik rasyonalistler iyi toplumun kurulabilmesi için, bu ayırımı kaldırmamasına, doğru ile iyinin ilişkilendirilmesine çalışmaktadırlar.

Her ne kadar, estetik, ahlaksal değerler nesnel olarak gözlenemezlerse de, halkın geliştirdiği söylem içinde nesnelleştirilebilirler. Sınanmış, geçerliliği kanıtlanmış hale gelirler. Kritik rasyonalizmin geleneği böyle bir söylemin kurulmasına yol gösterir.

Özellikle katılım yüzeysel olmaktan çıkıp derinleştikçe, kişilerin zaman bütçesi üzerinde önemli bir baskı yaratmaya başlar ya yaşam alışkanlıklarını değiştirmek ya da katılımdan vazgeçmek zorunda kalırlar.

"Katılım"cı düşünce için katılanlarla yetinmek gerçekte kendini inkar etmek olur. Katılımcı düşüncenin meşruluğu katılımı genişlettiği ölçüde artar.

Plancıların planlamada başarılı katılım örnekleri vererek, katılımcı demokrasinin gelişmesine yardımcı olabilmeleri katılımı da üzerinde özenle çalışılacak bir proje olarak ele alınmalarıyla olanaklıdır.

PLANLAMA 90/3 - 4

konusudur. Belki de Türkiye'de dışlanma konusunda gerçeğe daha yakın olan bu durumdur.

Beşinci katılım yaklaşımı olarak, bölüşmeye değil, yaratmanın heyecanına katılım ele alınabilir. Gerçekte bunun üçüncü katılım yaklaşımının geniş yorumu olan yerel demokrasi anlayışı içinde içerildiği söylenebilir. Burada ayrıca ele alınışının nedeni katılımın kaynak yaratıcı işlevine açıklık getirmek içindir. Katılımın bugün pratikteki uygulamaları, varolan bir kurumsal yapı içinde olmaktadır. Bu da varolan belli bir kaynağın kullanım alanlarını halkın özelemleriyle daha tutarlı hale getirmek için yapılmaktadır denilebilir. Burada söz konusu olan paylaşmaya katılımdır. Katılım bu düzeyde kaldıkça çok başarılı olmaz, toplumun ilerlemesini hızlandırıcı bir nitelik kazanamaz. Katılım yoluyla toplumun geniş kesimlerinin talepleri açık hale geldikten sonra, kıt kaynakların bunlar arasında bölüşürülmesi çok zorlaşır. Oysa katılıma birlikte iş yapmanın, birlikte birşey yaratmanın heyecanına katılım boyutu kazandırılırsa, insanlar sadece kamu kaynaklarına bağlı kalmazlar, kendi kaynaklarını da harekete geçirirler. Böylece toplumdaki toplu tüketim, özel tüketim dengesi değişir, katılım kaynak sorununu çözücü bir boyut kazanmış olur.

Kişilerin Katılımının Gerçekleşmesini Sınırlayıcı Etkenler

Üzerinde durduğumuz beş farklı katılım anlayışının değişik katılım biçimlerini ve her biri üzerinde ayrı değerlendirmeye gitmek gerektirdiği görülebilir. Burada daha çok üçüncü türdeki katılımın pratik sorunları üzerinde durmakla yetinilecektir. Plancılar katılımın gerekliliğini savunmaya başladıklarında, halkın katılıma istekli olacağı varsayımından yola çıkmışlardır. Oysa pratikte, hayretle görmüşlerdir ki, katılım beklendiği gibi yüksek olmamaktadır. Kişilerin katılımını sınırlayan öznel ve nesnel nedenler bulunmaktadır. Katılımın gerçekleştirilebilmesi için bu öznel ve nesnel nedenlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Nesnel nedenler arasında başlıca ikisi üzerinde durulabilir. Bunlardan birincisi, katılımı örgütleyen kurumun toplumdaki meşruiyeti ya da saygınlık derecesidir. Eğer planlamanın bir kurum olarak etkililiğine inanılıyorsa, arkasında ciddi bir siyasal destek görülüyorsa, katılım için onkoşullardan biri gerçekleşmiş demektir. Ama örneğin bugün Türkiye'de olduğu gibi kentsel gelişme alanlarında geçekondü mafyaları egemense, uygulamayı onlar yönlendiriyorsa, katılım için bir neden kalmamaktadır. Her halde mafyaların karar süreçlerine katılacak de-ğillerdir.

İkincisi, katılımın büyük ölçüde zaman tüketici bir etkinlik olmasıdır. Özellikle katılım yüzeysel olmaktan çıkıp derinleştikçe, kişilerin zaman bütçesi üzerinde önemli bir baskı yaratmaya başlar ya yaşam alışkanlıklarını değiştirmek ya da katılımdan vazgeçmek zorunda kalırlar. Yüzeysel katılımlarda bile katılım çok zaman tüketici nitelik kazanabilir. Bunun için katılım çok iyi planlanmalı ve katılanların zamanlarının boşuna tüketildiği duygusuna kapılmalarına olanak verilmemelidir.

Bu nesnel nedenlerin yanı sıra katılanın kişiden kaynaklanan öznel nedenleri de vardır. Bunlardan birincisi sinik, kötümser ve kendi girişimleri dışındakileri küçümser bir ruh halidir. Bu genel olabildiği gibi sadece plancılara da dönük olabilir. Bazı kişiler bu ruh halinin kendilerinin toplumda önemsenmesine yol açtığına, kendilerine saygınlık kazandırdığına inanırlar. Bu grupların katılımı bir biçimde sağlanırsa bile, katılımın coşkusunun oluşmasını engellerler. İkincisi, kendisine güven yokluğudur. Bu berabere kararları etkilemekte güçsüz kaldığı, katılımı yetersiz kaldığı duygusunu da doğurur. Katılımcının kendi kaderine razı olmayan, güçlükleri karşılama kararı, toplum içinde kolay ilişkiler kurabilen bir kişi olması beklenmektedir. Üçüncüsü ise, başka düşüncelere hoşgörüsüzlüktür. Katılım süreci içinde kişilerin kolay uzlaşır olması birçok halde yanlış kararlara neden olursa da, başka düşüncelere açık olmayan, başka düşünceleri benimseyip onu geliştirmeye yolunda katkıda bulun-

mayanlar da katılım sürecinden ya kendilerini dışlarlar ya da dışlanırlar.

"Katılım"cı düşünce için katılanlarla yetinmek gerçekte kendini inkar etmek olur. Katılımcı düşüncenin meşruluğu katılımı genişlettiği ölçüde artar. Katılımı genişletmekte katılımı düşüncenin iki önemli aracı olduğu söylenebilir. Birincisi, katılımın içeriğidir. Katılım ne kadar gerçek karara katılım niteliği kazanırsa, katılım eğilimi o kadar artar. İkincisi ise, katılımı hemen kendiliğinden gerçekleştirecek bir süreç olarak bakılmayıp, özenle planlanması gereken zaman içinde gerçekleştirilecek bir proje olarak ele alınmasıdır. Her katılım projesinin başarısı daha sonraki aşamalarda daha geniş katılımların güdüsünü oluşturacaktır.

Bir Proje Olarak Katılım Nasıl Geliştirilebilir?

Plancıların planlamada (burada planlama hem karar, hem de uygulama aşamalarını kapsayan bir bütün olarak düşünülmektedir) başarılı katılım örnekleri verecek, katılımcı demokrasinin gelişmesine yardımcı olabilmeleri katılımı da üzerinde özenle çalışılacak bir proje olarak ele alınmalarıyla olanaklıdır. Başarılı olabilmeleri için katılım projelerini nasıl seçmeli ve nasıl geliştirmelidir?

İlk olarak seçilecek konunun halkın kendisi için hayatı önemde bir sorunla ilgili olduğuna dikkat etmek gerekir. Örneğin bir kentün uzun erimli, kapsamlı makro-planlaması genel hedefleriyle geniş halk kitlelerinin ilgisini çekmek için iyi bir seçim olmayabilir. Kısa erimli, hemen sonuç verecek, yaşantısını doğrudan etkileyecek konular halkın daha yoğun ilgisini çekecektir. Unutulmaması gereken, halkın katılımını sağlamakta başarılı konu seçiminin tek başına yeterli olmayacağıdır.

Bu konu çevresindeki kamuoyunun oluşturulması ve katılımcı grubun belirlenmesi ve örgütlenmesi gerekir. Bu grubun büyüklüğünün ne olduğu, kendi sorunlarını nasıl gördükleri, örgütlenme kapasitelerinin bulunup bulunmadığı araştırılmalıdır.

Grupun belirlenmesi ve tanınmasının yanı sıra konu çevresinde eğitilmesi gerekir. Gerçekte bunu tek taraflı değil iki taraflı bir eğitim olarak görmek doğrudur. Planlıların neyi başarmak istediğini anlamadan onları halkın desteklemesi beklenemez. Benzer biçimde grubu ve sorunlarını tanımadan planlıların ne tür destek sağlayacaklarını kestirmeleri zordur.

Grupun belirlenmesi ve birbirini karşılıklı olarak tanımasından sonra, grup içinde planlamanın amaçlarını sürekli canlı tutacak ve ona bağlı ve o topluluğun değişik kesimlerinin çıkarlarını temsil edebilecek önderlerin saptanması ya da oluşturulması gerekir. Böylece topluluk katılım ilişkilerini daha az zaman sarfıyla etkin olarak gerçekleştirecek bir yapılanma kazanmış olur. Örgütlenmiş bu grup planlama ile ilişkilerini yürütmeye hazır olduğu kadar, toplumda etkili kişi ve kurumlarla ilişki kurmaya, siyasal etki mekanizmalarını harekete geçirmeye de hazır hale gelmiştir. Bir başka deyişle siyasal güç kazanmıştır. Bu siyasal güç sonuçları etkilemek için başka gruplarla geçici ya da sürekli işbirliği yapmaya ya da koalisyonlar kurmaya yarayacaktır. Grupun saygınlığı bu işbirliklerinin güvenilir olmasıyla artacaktır.

Bir planlama ekibinin birkaç konuda iyi düşünülmüş ve gerçekleştirilmiş, başarılı katılım örnekleri verebilmesi, daha sonra daha karmaşık ve soyut konularda da katılımcı yolları izleyebilmesine olanak sağlayacaktır. Toplumda her katılıma güven yaratılmış olacak hem de katılım için bir altyapı gelişmiş bulunacaktır.

Sonuçlandırırken

Dünya'da ve Türkiye'de yalnız planlamada değil hemen hemen tüm siyasal ve yönetsel karar alanlarında katılımcılık temel değerlerden biri haline gelmiş durumdadır. İnsanlara kendi istekleri dışında, kalkınma ya da ilerleme amacıyla da olsa, değişikliklerin zorla kabul ettirilmesini savunmak gün geçtikçe olanaksız hale gelmektedir. Gene de bu noktada bir soru akla gelmektedir. O da, "Acaba kent

planlamasının katılım dışı, hatta gizli kalmasında yarar umulan alanları var mıdır?" sorusudur. Bu sorunun yanıtı o kentsel alandaki toprak mülkiyeti sorunuyla yakından ilişkilidir. Eğer kentlerin toprak mülkiyeti kamunun elinde olsaydı ya da toprak üzerindeki değer artışlarını tamamen kamuya transfer eden kurumsal düzenlemeler bulunsaydı bu sorunun yanıtı, "Kent planlamada, gizlilikten yarar umulan alanlar yoktur." olurdu. Ama özel mülkiyetin yaygın ve toprak üzerindeki değer artışlarının kamuya transfer edilemediği ortamlarda her zaman böyle kesin bir yanıt vermek olanağı bulunmaz. Konuya göre, mülkiyetin niteliğine ve kent yönetiminin bu değer artışlarını kendi kaynaklarını artırmakta kullanmak isteğine göre, bu sorunun yanıtı farklılaşabilir. Kentin yerleşik, yapılanmış ve yeni değer artışlarının beklenmediği ya da kent yönetimlerinin istimalak vb. yöntemlerle değer artışını denetlemesinin olanaksız hale geldiği yüksek değerli alanlardaki planlamalarda gizlilik için pek bir neden yoktur. Ayrıca, kent yeniden imara açılacak, dolayısıyla yüksek değer artışlarının gerçekleşeceği alanlarda çok sayıda parçalanmış bir mülkiyet söz konusuysa gene gizlilik için önemli neden bulunmayabilir. Kent yönetimi, bu alanlarda katılımlı planlama teknikleriyle de değer aktarma olanakları elde edebilir. Ama, imara yeni açılacak büyük ve eşitsiz mülkiyetin bulunduğu alanlarda, hem büyük ve eşitsiz değer artışları olacak hem de gerçekte katılımcı bir kitle yoktur. Bu alanların istimalak yoluyla kamu mülkiyetine geçirilmesi, kent yönetimine kaynak aktarımına olanak verecek biçimde imara açılmasının daha doğru olacağı, ancak bu aşamada planlama sürecinin katılıma açılması ve bu noktaya değin planlama operasyonunun gizli kalmasının yararlı olacağı düşünülebilir.

Eğer bu tartışmanın bir özeti yaparsak gerekirse, katılımcı planlama süreçlerinin başarısıyla mülkiyet düzeni arasında sıkı bir ilişki olduğu, bazı hallerde katılım süreçlerinin başlatılabilmesi için önceden kamu eliyle yeni mülkiyet düzenlemelerine gidilmesinin ge-

rektiği söylenebilir. Katılımın mülkiyet düzenindeki koşulları değerlendirilmeden, mutlak bir değer haline getirilmesi, savunulması güç, hakça olmayan sonuçlara yol açabilir. Bu sorunu, sürekli olarak göz önünde tutmak gerekir.

Son yıllarda planlamanın başarısını saldırgan bir bireyciliğin aracı haline getirmekte gören eğilimler bulunsaydı da, planlamanın başarısı özgür ve hakça bir toplum düzeninin gerçekleşmesine olan katkılarıyla ölçülür. Katılımın meşruiyeti de bu ana amaçlara yaptığı katkıya bağlı kalacaktır. □

Kaynaklar

1. Jürgen Habermas: *Legitimation Crisis*, Polity Press, Cambridge, 1988.
2. John Friedman: *The Good Society*, The MIT Press, Cambridge, 1979.
3. Manuel Castells and Karen Murphy: "Cultural Identity and Urban Structure: The Spatial Organization of San Francisco Gay Community", Ed. Norman I. Fainstein: *Urban Policy Under Capitalism*, Vol. 22, Urban Affairs Annual Reviews, Sage Publications, Beverly Hills, 1982.
4. David Knoke: "Urban Political Cultures", Ed. Terry Nichols Clark: *Urban Policy Analysis*, Vol. 21, Urban Affairs Annual Reviews, Sage Publications, Beverly Hills, 1981.
5. Simon Canasi Ayger: *Urban Self-Management*, M.E. Sharpe Inc., White Plains, New York, 1979.
6. Edmund M. Burke: *A Participatory Approach to Urban Planning*, Human Sciences Press, New York, 1979.
7. Nelson Rosenbaum: ed. *Citizen Participation Models and Methods of Evaluation*, Center for Responsive Governance, Washington, 1983.
8. James J. Glass: "Citizen Participation in Planning", *Journal of the American Planning Association*, Vol. 45, April 1979.
9. Henry W. Riecken, Robert F. Boruch: *Social Experimentation A Method for Planning and Evaluating Social Intervention*, Academic Press, New York, 1974.
10. Barry Checkoway: "Building Citizen Support for Planning at the Community Level", Ed. Milan J. Duhay, Kan Chen: *Interdisciplinary Planning*, Center for Urban Policy Research, Rutgers - The State University of New Jersey, 1986.
11. Robert L. Lineberry: *Equality and Urban Policy the Distribution of Municipal Public Services*, Sage Library of Social Research, Beverly Hills, 1977.
12. Peter J. Steinberger: *Ideology and the Urban Crisis*, State University of New York Press, Albany, 1985.
13. Hamid Shirvani: *Citizens Participation Handbook*, Institute for Participatory Planning, Laramie, 1978.

İnsanlara kendi istekleri dışında, kalkınma ya da ilerleme amacıyla da olsa, değişikliklerin zorla kabul ettirilmesini savunmak gün geçtikçe olanaksız hale gelmektedir.

Katılımcı planlama süreçlerinin başarısıyla mülkiyet düzeni arasında sıkı bir ilişki olduğu, bazı hallerde katılım süreçlerinin başlatılabilmesi için önceden kamu eliyle yeni mülkiyet düzenlemelerine gidilmesinin gerektiği söylenebilir.